

Бургоева А.Н.

КЫЛМЫШ ИШИ БОЮНЧА СОТТУК ТЕРИШТИРҮҮНҮН МААНИСИ

Бургоева А.Н.

ЗНАЧЕНИЕ СУДЕБНОГО РАЗБИРАТЕЛЬСТВА ПО УГОЛОВНОМУ ДЕЛУ

Burgoeva A.N.

THE VALUE OF THE TRIAL IN A CRIMINAL CASE

УДК: 347.24(27)

Бул макалада кылмыш иши боюнча айыпкерди күнөөлүү же күнөөсүз деп табуудагы жана жабырлануучунун бузулган укук, кызыкчылыктарын калыбына келтирүүдөгү соттук териштирүүнүн маанилүүлүгү, орду жана анын тартиби боюнча баяндалат.

Негизги сөздөр: *ролу, орду, соттук териштирүү, укук, милдеттер, айыпкер.*

Данная статья посвящена роли судебного разбирательства, также его значения и порядка в восстановлении нарушенных прав и интересов потерпевшего при признании обвиняемого виновным по уголовному делу.

Ключевые слова: *роль, место, судебное разбирательство, права, обязанности, обвиняемый.*

This article focuses on the role of the trial, its values and how to restore the violated rights and interests of the victim when guilt in a criminal case

Key words: *the role, place, trial, rights, duties, the accused.*

Соттук териштирүү айыпкер жактын кийинки тагдырын чечүүдөгү эң маанилүү процесс болуп эсептелет. Анткени, сот бийлигин иш жүзүнө ашыруучу сот органы мыйзамдын нормаларын аткарган же аны бузуу менен аткарган адамдарга, кийин мындай көрүнүштөрдү кайталап жасабосун алдын алып, аларга мамлекеттин атынан мажбурлоо чарасын колдонот. Ошол себептен, соттук териштирүү толук мыйзамдын талаптарынын чегинен чыкпай иш жүзүнө ашуусу зарыл.

Соттук териштирүү бул – айыпкердин кылмыш ишин судья башка процесстин катышуучулары менен ачык айкын жана түздөн-түз изилдеп чыгуусу.

Ал эми соттук териштирүүнү жүргүзүүнүн максаты – соттолуучуну чындыгында күнөөлүү экендигин далилдеп, мажбурлоочу жаза берүү менен тарбиялап, коомго кошуу же эгер күнөөсүз болсо, анда айыпсыз экендигин далилдеп кылмыш – жаза жоопкерчиликти жокко чыгаруу болуп эсептелет.

КРнын Конституциясынын 93-беренесинде белгилегендей кылмыш жасаган айыпкерди сот гана күнөөлүү деп табат¹. КРда сот адилеттүүлүгүн сот органдары гана иш жүзүнө ашырат. Башкача айтканда, сот ар бир коомго коркунучтуу кылмышка соттук териштирүү жүргүзүп, тиешелүү мыйзамдардын чегинде жаза берет. Соттук териштирүүгө бардык кылмышка тиешеси бар жактар жана мамлекеттик айыптоочу, жактоочу соттук отурумга келүүсү шарт. Ошондой эле, кылмышка тиешеси бар далилдер да, судьянын жетекчилиги алдында соттук териштирүү процессинин катышуучуларынын катышуусунда изилденип бааланат.

Соттук териштирүүнүн мааниси болуп – тергөө аракеттеринин негизинде айыпкердин кылмыш ишин

дагы бир жолу адилеттүү изилденүүсү үчүн чындыгында кылмыш жасаганын же жасабаганын мыйзамдын чегинде анализдөөнү эсептелет. Соттук териштирүү КРнын Конституциянын жана башка мыйзамдардын талаптарына карама-каршы келбөөсү зарыл. Мындан сырткары кылмыш иши боюнча соттук териштирүү үстүртөн же толук эмес изилденүүсү мүмкүн эмес. Анткени, кылмыш иши боюнча кылмыш жаза жоопкерчилигинде башка юридикалык жоопкерчиликтерге караганда бир кыйла оор жазалар белгиленет. Ошол себептен, ар бир кылмыш иши кылдаттык менен изилденүүсүн мыйзам талап кылат. Дал ушундай соттук териштирүүнүн жүрүшүндө соттолуучу биротоло акталып башка жак күнөөлүү деп табылышы да мүмкүн. Ошондуктан, Кыргыз Республикасынын Конституциясынын 24-беренесине ылайык эч ким эч качан негизсиз жана мыйзамсыз эркиндигинен ажыратылышы мүмкүн эмес деп көрсөтүлгөн.

Судья соттук териштирүүдө бардык процесстин катышуучуларын укук жана милдеттерин тааныштырып чыгат. Соттук териштирүүдө жабырлануучу менен соттолуучу тең укукка ээ. Эч качан бир тарапка артыкчылык берилүүгө мыйзам жол бербейт. Соттолуучуну кылмыш жасаган деп, анын ар намысына, кадыр баркына, ишкердик беделине шек келтирүүгө ошондой эле, өмүрүнө, ден соолугуна зыян келтирүүгө эч кимдин эч качан укугу жок. Эгерде кылмыш жасагандыгы далилденген болсо, анда мыйзам чегинде жаза колдонуу керек. Эки тарап тең бирдей негизде судьяга өтүнүктөрдү, далилдерди келтире алат. Ошондой эле, ишти караган соттун курамына же алардын бирөөсүнө ишенбестик көрсөтүүгө укуктары бар. Эгерде ишенбестик көрсөтүү чындыгында негиздүү болсо, сот органын төрагасы тарабынан четке кагылган жактын ордуна башка судья менен камсыз кылууга милдеттүү. Соттолуучу кылмыш жасаган болсо да мыйзам боюнча ал өзүнүн айыпсыз экендигин далилдегенге укугу бар. Эгерде өз каалоосу менен жактоочу албаса, анда КРнын ЖПКте көрсөтүлгөн сөзсүз түрдө жактоочу катыша турган иштерге, судья мамлекеттин атынан соттолуучуга жактоочу менен камсыз кылууга милдеттүү. Соттук териштирүүнү жактоочу катышууга тийиш кылмыш иштерин жактоочусуз өткөрүүгө тыюу салынат.² Жактоочу соттук териштирүүнүн талаптарына ылайык, өзүн жактоосунда турган соттолуучуну, кылмыш ишин жасабагандыгын далилдеп сот залынан бошотуп же

¹ Кыргыз Республикасынын Конституциясы. 27.06. 2010.

² Кыргыз Республикасынын Кылмыш-жаза процессуалдык кодекси 1999.

болбосо женилдетүүчү жагдайларды колдонуп берүүсүн судьядан суранып кайрылат. Ал эми мамлекеттик айыптоочу болсо мыйзамдын чегинде күнөөлүү болсо, тергөө маалында такталган далилдердин чегинде судьядан соттолуучуну күнөөлүү деп табып берүүсүн суранат. Ал эми күбөлөр болсо иш боюнча көргөнүн жана билгенин айтат. Эч качан процесстин катышуучуларын мажбурлап көрсөтмө бердирүүгө эч кимдин укугу жок. Бирок мыйзамда көрсөтүлгөндөй катышуучулар атайлап жалган көрсөтмө берсе, же болбосо көрсөтмө берүүдөн баш тартса, анда кылмыш-жаза жоопкерчилигине тартылат.

Соттук отурумда жазык ишин кароо үзгүлтүксүз жүргүзүлөт, бирок, тараптардын сунуштарынын негизинде түрдүү далилдерди тактоо же сотко катышуучулардын бирөөсүнүн келбей калгандыгына байланыштуу ишти кароону башка күнгө жылдыруу менен далилдерди тактоону же келбеген кишилерди чакырууну тараптарга милдеттендирет.¹

Соттук териштирүүдө иштеги бардык далилдер тике жана так, жеринде каралат.

Сот мыйзам тарабынан корголгон мамлекеттик, аскердик, коммерциялык же башка жашыруун сырларды таратууга алып келиши мүмкүн болгондон башка учурларда, иштерди соттук ачык териштирүүнү камсыздоо тийиш. Мындан сырткары, соттук жабык териштирүүгө, жыныстык жана башка кылмыштар жөнүндөгү маалыматтардын же алардын кадыр-баркын кордоочу маалыматтардын ачыкка чыгарылышын болтурбай коюу максатында, ошондой эле, процесстин катышуучуларынын жана күбөлөрдүн, алардын үй-бүлө мүчөлөрүнүн же жакын туугандарынын коопсуздугун камсыздоо кызыкчылыгы талап кылынган учурларда соттун жүйөлөштүрүлгөн аныктамасы (судьянын токтому) боюнча жол берилет. Ишти соттук жабык отурумунда териштирүү, сот ишин жүргүзүүнүн бардык эрежелерин сактоо менен жүзөгө ашырылат. Ишти жабык отурумда териштирүү жөнүндөгү соттун аныктамасы (судьянын токтому) бүткүл териштүүгө же анын айрым бөлүктөрүнө карата чыгарылышы мүмкүн.²

Кат алышуунун жана телеграфтык кабарлашуулардын жашырындуулугун сактоо максатында, жарандардын жекече кат алышуулары жана телеграфтык кабарлашууларды ачык соттук отурумда, мындай кат алышууларды жана телеграфтык кабарлашууларды соттук жабык отурумда жарыяланат жана изилденет. Көрсөтүлгөн эрежелер жекече мүнөздөгү үн жана көргөзмө жазуулар да колдонулат.

Ачык соттук отурумга катышуучулар жазуу жүзүндө жана магнитофонго жазып алууларды жүргүзүүгө укуктуу. Фото сүрөт, тасмага тартууга жана көргөзмө жазып алууга иш боюнча төрагалык кылуучунун уруксаты жана тараптардын макулдугу менен жол берилет.

Кыргыз Республикасынын Конституциясынын 88-статьясы сот өндүрүшүндөгү эң маанилүү принциптердин бири катары анын маалымдуулугун белгилейт, ошого байланыштуу бардык соттордогу териштирүү ачык жүргүзүлөт. Соттун өкүмү ачык жарыяланат. Соттук териштирүүнүн ачыктыгы жарандардын анын жүрүшүнө түздөн-түз катышуусу же иштин жүрүшү менен массалык-маалымат каражаттары аркылуу алынган тийиштүү маалыматтардын негизинде байкоо салуусу менен камсыздалат.

Маалымдуулук принцибин ишке ашыруу менен, бир жагынан, тарбиялык жана алдын алуу үчүн жазык процессинин таасир берүүсү күчөсө, экинчи жагынан, сот карап жаткан иштин жүрүшү менен натыйжасына коомчулуктун көзөмөлү орнотулат. Маалымдуулук принциби бардык сот өндүрүшүндө, анын баскычтарында да кызмат кылат. Ал түгүл, алгачкы тергөө баскычында да аракетте боло алат. Себеби, алгачкы текшерүүчү, тергөөчү, прокурор тергөө учурунда чогултулган материалдар ачык сотто жарыяланып жана изилденишин унутпоолору тийиш. Ишти жабык сотто кароо жөнүндөгү чечим сот отурумун дайындоо учурунда же жүрүп жаткан кезде да кабыл алынуусу мүмкүн. Мындай учурларда, сот отурумунун бүтүндөй же бир бөлүгү гана жабык өтүүсү мүмкүн. Ишти соттун жабык отурумунда кароо жөнүндө сот жүйөлөштүрүлгөн токтом чыгарат.³

Ушул жогорудагы аталган көрсөтмөлөрдү эске алып, судья мыйзамдын чегинде жана өзүнүн соттук практикасына таянып күнөөлүү деп табылган соттолуучуга жаза белгилөөдө жоопкерчиликтин оордотуучу жана женилдетүүчү жагдайларын анализдеп көрүп, эмне себептен кылмышка баргандыгын эске алып мыйзамдуу жаза берүү зарыл. Ал эми соттук териштирүүнүн натыйжасында, тескерисинче соттолуучу күнөөсүз деп далилденген болсо, анда судья аны күнөөсүз деп табып, ага келтирилген моралдык зыяндарын ордун толтуртуп берүүсүн тиешелүү жакка милдеттендирип сот залынан бошотот.

Кылмыш иши боюнча соттук териштирүү мыйзамдын талаптарына толук жооп берген шартта жүргүзүлгөн болсо, анда мыйзамдуулук, адилеттүүлүк деген конституциялык принциптер иш жүзүнө ашырылган болот. Ошондой эле, соттук териштирүүнүн жалпы шарттарынын мыйзам чегинде аткарылышынан, коомдогу коомго коркунучтуу кылмыштарды алдын алууга жана кылмышка каршы күрөшүүгө болот. Натыйжада, коомдо кылмыштуулуктун саны азаят деп ойлоймун.

Адабияттар:

1. Кыргыз Республикасынын Конституциясы. 27.06. 2010. Кыргыз Республикасынын Кылмыш-Жаза Процессуалдык Кодекси. 1999.
2. Кыргыз Республикасынын Жазык Процессуалдык Кодексине илимий-практикалык комментарий. Б., 2008.
3. Муратов С.М. Шертайлакова М. А. Кыргыз Республикасынын Жазык Процессуалдык Укугу. Ош, 2007.
4. Кулбаев А.Н. Уголовный процесс. Учеб.пособ. Б., 2007.
5. Алиева Э.А. Уголовный процесс КР, 2008.

Рецензент: доктор юридических наук
Джоробекова А.

¹ Муратов С.М., Шертайлакова М.А. Кыргыз Республикасынын Жазык Процессуалдык Укугу Ош. 2007.

² Кыргыз Республикасынын Жазык Процессуалдык Кодексине илимий-практикалык комментарий. Б., 2008.

³ Алиева Э.А. Уголовный процесс КР. Б., 2008.